

da Bakî'nin daha fazla hadis topladığı görülmektedir. Ebû Hüreyre'nin Ahmed'in *el-Müsned*'inde 3879 rivayeti, Bakî'nin *el-Müsned*'inde ise 5374 rivayeti, Muâz b. Cebel'in Ahmed'in *el-Müsned*'indeki elli üç hadisine karşılık Bakî'nin eserinde 157 hadisi bulunmaktadır. Her sahâbînin rivayetlerini kendi arasında ayrıca fıkıh bablarına göre düzenlemesi, Bakî'nin eserinin bir diğer üstün tarafıdır. Zehebî'nin tesbitine göre, Ahmed b. Hanbel'in talebesi olmasına rağmen Bakî kitabında onun hiçbir rivayetine yer vermemiş ve anlaşıldığına göre eserinden de faydalanmamıştır. Mübârekfûrî (ö. 1935), eserin bir nüshasının Almanya'da (el-Hizânetü'l-Cerme-niyye) bulunduğunu söylemekle beraber (*Tuhfetü'l-Ahvezi*, Mukaddime, I, 331) kütüphane adı ve numarası vermemektedir. *el-Müsned*'in iki cildine sahip olduğunu söyleyen Zehebî ile tamamını veya en azından bir kısmını gördüğü anlaşılan İbn Hacer'den sonra onun nüshalarından bahseden olmadığı da sanılmaktadır (Ekrem Ziya el-Ömerî, s. 27-28). Bakî b. Mahled ve diğer bazı muhaddislerin rivayetlerinden derlenen küçük bir risâle (*el-Muntekâ*) Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Mecmûa, nr. 129, vr. 225^a-236^b). 2. *et-Tefsîrû'l-kebir*. İbn Hazm'ın Taberî'ninki de dahil olmak üzere İslâm âleminde bir benzerinin yazılmadığını söylediği, Zehebî'nin de aynı kanaatte olduğunu belirttiği bu eserin kütüphanelerde herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Bakî b. Mahled'in hadisteki yeri ve *et-Tefsîrû'l-kebir*'inin Taberî'nin tefsiriyle mukayese edilmiş olması dikkate alınca eserin bir rivayet tefsiri olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir. 3. *Kitâbü'l-A'dâd. Zikrû mâ li's-şahâbeti mine'l-hadisî mine'l-'aded* adıyla da bilinen risâle, bir tek hadis rivayet edenler de dahil olmak üzere 1013 sahâbînin adını ve rivayet ettiği hadis miktarını vermektedir. Ekrem Ziya el-Ömerî eseri Zâhiriyye Kütüphanesi'ndeki İbn Hazm ez-Zâhirî'nin tertip ettiği nüshaya dayanarak *Adedü mâ li-küllî vâhid mine's-şahâbe mine'l-hadisî* adıyla neşretmiştir (aş. bk.). Ayrıca Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'deki iki yazması (nr. 254, 529) esas alınarak İhsan Abbas ile Nâsirüddin el-Esed tarafından *Cevâmî'u's-sîre ve hams resâ'il uhrâ li'bn Hazm* adlı eserle birlikte yayımlanmıştır (Kahire, ts.). 4. *el-Muşannef fi fetâva's-şahâbeti ve't-tâbi'in ve men dûnehüm*. Sahâbe, tâbiîn ve daha sonraki âlimlerin fetvalarını derleyen ve İbn Hazm'a göre Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Abdürrez-

zâk b. Hemmâm ve Saîd b. Mansûr'un eserleriyle diğer musanneflerden daha mükemmel olan eser günümüze gelmemiştir.

Bakî b. Mahled'e dair yazılan eserlerden, torunu Abdurrahman b. Ahmed b. Bakî'nin (ö. 366/976-77) *Fezâ'ilü Bakî b. Maḥled* adlı eseriyle Endülüslü âlim ve emîr Abdullah b. Abdurrahman en-Nâsir'ın (ö. 339/951) *el-Müskite fi fe-zâ'ilü Bakî b. Maḥled*'inin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir. Muammer Nûri, Rabat Dârülhadisî'l-haseniy-ye'de, *Ebû 'Abdirrahmân Bakî b. Maḥled el-Ḳurtubî şeyḥu'l-ḥadisî fi'l-Endelüs* adlı bir doktora tezi hazırlamıştır (1978). Ekrem Ziyâ el-Ömerî de *Bakî b. Maḥled el-Ḳurtubî ve Muḳaddimetü Müsnedihî 'Adedü mâ li-küllî vâhid mine's-şahâbe mine'l-hadisî* adıyla hazırladığı bir çalışmayı yayımlamıştır (Beyrut 1404/1984).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Faradî, *Târîḫü 'ulemâ'i'l-Endelüs*, Kahire 1966, I, 91-93; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1966, s. 177-179; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, I, 116-119; *Ṭabaḳâtü'l-Hanâbile*, I, 120; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VII, 75-85; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muḡrib*, II, 109-110; İbn Manzûr, *Muḥtaşaru Târîḫi Dimaşḳ*, V, 235; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 361; VI, 344; Makkarî, *Nefḫu'l-ittib*, II, 47, 518-520; III, 167, 177; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIII, 285-296; XV, 83-84, 241; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 629-631; Süyûtî, *Ṭabaḳâtü'l-müfesssirtin* (Ömer), s. 40-42; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, Kahire 1383-87/1963-67, Mukaddime, I, 331; Uleymî, *el-Menhecû'l-ahmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd-Âdil Nüveyhid), Beyrut 1403/1983, I, 258-261; Dâvûdî, *Ṭabaḳâtü'l-müfesssirtin*, s. 118-119; *Keşfü'z-zunûn*, I, 444, 1679; Brockelmann, *GAL* (Ar.), III, 201-202; Sezgin, *GAS*, I, 152-153; Goldziher, *Zâhiriyyeler* (trc. Cihad Tunç), Ankara 1982, s. 97-98; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseyni, *Mezâhirü'n-neḥdâti'l-hadisîyye fi 'ahdi Ya'kübi'l-Mansûri'l-Muvaḥḫidî*, Tatvan 1403/1983, I, 233-238; Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *Bakî b. Maḥled el-Ḳurtubî ve Muḳaddimetü Müsnedihî*, Medine 1404/1984; Abdülmecid Türkî, *Ḳazâyâ şekâfiyye min târîḫi'l-ğarbi'l-İslâmî*, Beyrut 1409/1988, s. 171-191; Manuela Marin, "Baḳî b. Majlad y la introduccion del estudio del ḥadîṭ en al-Andalus", *al-Qantara*, I, Madrid 1980, s. 165-208; Abdülvehhâb Fâyed, "Baḳî b. Maḥled", *Mecelletü'l-Ezher*, LIII/9, Kahire 1981, s. 1702-1709; Maria Luisa Ávila, "Nuevos datos para la biografía de Baḳî b. Majlad", *al-Qantara*, VI, Madrid 1985, s. 321-367; A. N. M. Raisuddin, "Baḳî b. Makhlad al-Qurtubî (201-276/816-889) and his Contribution to the Study of Ḥadîṭ Literature in Spain", *IS*, XXVII/2 (1988), s. 161-168; E. Lévi-Provençal, "Mahled", *IA*, VII, 151; Ch. Pellat, "Baḳî b. Makhlad", *EI*² (Fr.), I, 986; a.mlf. — idâre, "Baḳî b. Maḥled", *UDMİ*, IV, 699-700.

M. YAŞAR KANDEMİR

BAKİ' MEZARLIĞI

(bk. CENNETÜ'L-BAKİ').

BÂKİ-BİLLÂH

(باقی بالله)

Ebü'l-Müeyyed Râdiyyüddîn
Hâce Abdülbâkî b. Abdisselâm
Üveysî Nakşibendî
(ö. 1012/1603)

İmâm-ı Rabbânî'nin müşşidi,
Nakşibendî tarikatını
Hindistan'da yayan mutasavvıf.

971 (1563-64) veya 972 (1564-65) yılında Kâbil'de doğdu. Semerkantlı Kadı Abdüsselâm Halacî'nin oğludur. Ubeydullah Ahrâr'ın neslinden olan annesinin, Bâkî-Billâh Delhi'de hankahını kurduktan sonra dervişlerin yemeklerini pişirme görevini büyük bir zevkle üzerine aldığı rivayet edilir.

Bâkî-Billâh gençliğinde İslâmî ilimleri Mevlânâ Sâdık Helvî adında bir zattan öğrenmeye başladı. Mevlânâ Sâdık Kâbil'den Mâverâünnehir'e gidince öğren-cisini de beraber götürdü; ancak Bâkî-Billâh tahsilini bitirmeden tasavvufa yöneldi ve Orta Asya'da çeşitli şeyhlerden faydalandı. Nakşibendî tarikatından Şeyh Ubeyd, Mevlânâ Lutfullah ve Seyyid Abdullah Belhî'ye ve Yesevî tarikatından İftihar Şeyh'e intisap ettiyse de inâbe*-sini tekrar tekrar bozdu. Bir müddet sonra Lahor'a geçeri Bâkî-Billâh kendisine teklif edilen Moğol ordusundaki vazifeyi kabul etmeyip dervişâne hayatına devam etti. Sonuçsuz kalan bir aşk macerası geçirdikten sonra daha güçlü bir azimle tekrar kendisini tasavvufa verdi. Bir rüyasında Hâce Bahâeddin Nakşibend'in ruhaniyetinden zikir telkinini aldı ve yeniden kendine bir müşşid aramaya koyuldu. Bir süre perişan bir vaziyette Lahor sokaklarında dolaşan Bâkî-Billâh muradını orada bulamayınca Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın ruhaniyetinin bir işaretine uyarak önce Keşmir'e, sonra Mâverâünnehir'e gitti. Semerkant'a yakın bir kasabada oturan Mevlânâ Hâce Emkenekî'den inâbe aldı. Emkenekî, Bâkî-Billâh'la üç gün üç gece halvette oturduktan sonra ona Hindistan'a dönüp orada Nakşibendî tarikatını yayma görevini verdi. Bâkî-Billâh önce bu işte başarılı olamayacağını ileri sürdüysede daha sonra bu vazifeyi kabul etti. Bir yıl Lahor'da kaldıktan sonra Delhi'nin Firûzâ-

bâd mahallesine yerleşip orada bir han-kah kurdu. Delhi'den yalnız bir defa hac-ca gitmek için ayrıldı ve hayatının geri kalan kısmını hankahta geçirdi.

Bâkî-Billâh'ın irşad devri ancak iki üç yıl devam etti. Fakat bu kısa süre içinde, kendisinden önce Orta Asya'dan gelen Nakşibendî şeyhlerinden çok daha tesirli bir faaliyet göstererek Nakşibendî tarikatını Hindistan topraklarında kökleştirmeyi başardı. Müridlerine "zıkr-ı hafî" telkin ederken onların kalplerine tesir etmek için bütün himmetini sarf ederdi; öyle ki, "kalplerindeki maddî izler onlara ilâhî hakikati idrak yollarını bir daha kapatamazdı" (Keşmî, s. 19).

Bâkî-Billâh kırk yaşındayken 25 Rebî-ülâhîr 1012 (2 Ekim 1603) tarihinde vefat etti. Delhi'de Hz. Peygamber'in ayak bastığına inanıldığı için Kademgâh diye anılan bir yerin yakınlarında toprağa verildi. Daha sonra kabrinin etrafında geniş bir mezarlık meydana geldi. Kabrinin bulunduğu Nebî Kerîm mahallesinde bugün Hindûlar oturmaktadır. Bâkî-Billâh'ın mezarı Delhi müslümanları için önemli bir ziyaretgâhtır.

Bâkî-Billâh'ın iki oğlu Hâce Ubeydullah ve Hâce Muhammed Abdullah, Nakşibendî yolunu benimsemekle beraber semâî câiz görmekle bu tarikatın usullerinden bir ölçüde uzaklaşmışlardır. Başlıca halifeleri, Hint Moğolları ordusunda subaylık yapan Hâce Hüsameddin, Bâkî-Billâh'ın vefatından sonra defalarca Hicaz'a giden ve Nakşibendî tarikatını Arap ülkelerinde yayan Şeyh Tâceddin b. Zekerîyyâ, Bâkî-Billâh'ın ilk müridlerinden olan Şeyh İlâhdâd ve en önemlisi İmâm-ı Rabbânî olarak tanınan Şeyh Ahmed-i Serhendî'dir. 1592 yılında Delhi'ye giderek Bâkî-Billâh'a intisap eden İmâm-ı Rabbânî'nin mânevî gelişmesinde Bâkî-Billâh'ın etkisi büyüktür. Serhendî'den şeyhine yirmi kadar mektup yazan ve kendisini ziyaret için iki defa daha Delhi'ye giden İmâm-ı Rabbânî, *vahdet-i vücûd** nazariyesine bağlı kalan Bâkî-Billâh'ın ölümünden sonra vahdet-i şühûd nazariyesini ortaya koyarak Nakşibendiyye tarikatına yeni bir yön vermiştir. Nakşibendiyye tarikatı, onun kurucusu olduğu Müceddidiyye kolu vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. Bâkî-Billâh Nakşibendî tarikatından başka Yesevî, Kübrevî, Kâdirî ve Çiştî tarikatlarından da icâzetliydi.

Eserleri. 1. *Küllîyyât-ı Hâce Bâkî-Billâh* (India Office [Londra], Delhi, Persian

1095). 2. *Melfûzât* (India Office [Londra], Delhi 1058). 3. *Mektûbât-ı Şerîf*. Bâkî-Billâh'ın Farsça yazdığı mektupların Urduca tercümesidir (Lahor 1923). 4. *Mektûbât* (India Office [Londra], Delhi, Persian 1132). 5. *İrfânîyyât-ı Bâkî*. Bâkî-Billâh'ın iki mesnevisini, kırk altı rubâîsini ve "Silsilenâme" ile "Sâkinâme" adlı manzumelerini ihtiva eder (nşr. Seyyid Nizâmeddin Ahmed Kâzîmî, Delhi 1390). 6. *Meşnevî-yi Hâce Bâkî-Billâh* (Lahor 1333). Bu eserinde *İrfânîyyât-ı Bâkî*'dekilerin dışında kalan mesnevileri mevcuttur. 7. *Risâle-yi Şerîfe*. Abdürrahim Nakşibendî'nin *İrşâd-ı Rahîmiyye* adlı eserinin sonundadır (Delhi 1333). 8. *Meşâyih-i Tुरूk-ı Erba'a* (nşr. Gulâm Mustafa Han, Karaçi 1389).

Bâkî-Billâh'ın iki rubâîsini müridi İmâm-ı Rabbânî *Keşfü'l-gayn fi şerhi'r-rubâ'îyyeteyn* (Delhi 1310) adıyla şerhetmiş, Reşid Ahmed Erşed onun hakkında *Hayât-ı Bâkî* (Karaçi 1969) adlı bir monografi kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Murad el-Kazânî, *Tezyîlû'r-Reşhât* (Reşhât içinde), Mekke 1300, s. 7-19; Muhammed Hâşim Keşmî, *Zübdetü'l-makâmât*, Kanpûr 1307, s. 5-88; Rahman Ali, *Tezkire-i 'Ulemâ-i Hind*, Leknev 1322, s. 106-107; Gulâm Server Lahûrî, *Hâzinetü'l-aşfiyâ*, Kanpûr 1333, I, 605-607; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, V, 196-200; Athar Abbas Rizvî, *Muslim Revivalist Movements in Northern India*, Leknev 1965, s. 185-201; a.mlf., *A History of Sufism in India*, Delhi 1983, II, 185-196; Seyyid Ahmed Han, *Âşârû's-senâdîd*, Karaçi 1966, s. 122-123; Reşid Ahmed Erşed, *Hayât-ı Bâkî*, Karaçi 1969; Bedreddin Serhendî, *Haðarâtü'l-kuds* (nşr. Mevlânâ Mahbûb-ı ilâhî), Lahor 1971, s. 43-48; Muhammed İkrâm, *Râd-ı Keuşer*, Lahor 1975, s. 190-211; Nurbahş Tevekkülî, *Tezkire-i Meşâyih-i Nakşibendiyye*, Lahor 1976, s. 163-187; Muhammed Hasan Müceddidi, *Hâlât-ı Meşâyih-i Nakşibendiyye-i Müceddidiyye*, Lahor, ts., s. 131; A. S. Bazmee Ansari, "Bâkî Bi'llâh", *EI*² (İng.), I, 957; a.mlf., "Bâkî-Billâh", *İDMİ*, III, 982-983; I. H. Siddiquî, "Bâkî Bi'llâh", *EI*² Suppl. (İng.), s. 121-122; J. G. J. Ter Haar, "Bâqibellâh Nağşbandî", *Elr*, III, 728-729.

HAMİD ALGAR

BÂKİHANLI

(ö. 1846)

Türk asıllı

Azerbaycanlı tarihçi, şair ve edip.

4 Zilhicce 1208'de (3 Temmuz 1794) Bakû yakınlarında Emîr Hacıan köyünde doğdu. Asıl adı Abbas Kulî Ağa olup Bakû hanlarından Mirza Mehmed Han'ın

oğludur. Ruslar tarafından daha çok Bâkihanof lakabı ile anılır. Şiirlerinde Kud-sî mahlasını kullanmıştır.

Ülkede süren savaşlar yüzünden on yedi yaşına kadar ancak Farsça'yı öğrenebildi. Daha sonra Kuba'ya gitti ve orada on yıl kalarak başta Arapça olmak üzere döneminin geçerli ilimlerini tahsil etti. 1820'de Kafkas Rus orduları kumandanı General Yermolof Bâkihanlı'yı Tiflis'e getirip Rus hizmetine aldı. Bâkihanlı burada Rusça öğrendi, Batı edebiyatı ile çeşitli ilimleri tanıma imkânı buldu. Bir süre sonra görevi gereği Şirvan, Ermenistan, Dağıstan, Çerkezistan, Gürcistan, Anadolu ve İran'ı gezme fırsatını elde etti. Buraların halkı ve özellikleri hakkında bilgi edindi.

1813 Rus-İran, 1830 Rus-Türk savaşları ve barış antlaşmaları sırasında Rus generali Paskievic'in tercümanlığını yaptı. 1833'te çıktığı ikinci seyahati sırasında iki yıla yakın bir süre Don bölgesinden başlayarak Ukrayna, Rusya, Litvanya, Letonya ve Polonya'yı dolaştı; bu ülkelerin tanınmış fikir adamlarıyla tanıştı. Dönüşte ilim ve fazileten başka dünyada her şeyin boş olduğuna kanaat getirip Kuba şehrinde yerleşerek eserlerini yazmaya başladı. Burada F. Bodenstedt ve Berezin gibi Alman ve Rus müsteşrikleri tarafından da ziyaret ve takdir edilen Bâkihanlı'nın evi bilgin ve şairlerin toplantı yeri oldu. Hayatının sonlarına doğru İstanbul'a gitti (3 Ekim 1846), orada Osmanlı bilgin ve şairleriyle tanıştı. *Esrârü'l-melekût* adlı Farsça eserinin yine kendisi tarafından yapılan Arapça tercümesini Sultan Abdülmecid'e sundu. Aynı yıl hacca gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı, fakat hastalanarak yolda vefat etti ve Mekke ile Medine arasında Vâdiifâtıma'da defnedildi.

Eserleri. 1. *Gülüstan-ı İrem*. Bir önsöz, beş bölüm (tabaka) ve bir hâtmeden meydana gelen ve Bâkihanlı'ya büyük şöhret sağlayan bu Farsça eser, Şirvan ve Dağıstan'ın eski çağlardan başlayarak Ruslar'la İranlılar'ın Gülüstan Antlaşması'na (1813) kadar gelen tarihini ihtiva eder. Müellif eserinin sonunda Şirvan ve komşu ülkelerin ileri gelen bilgin ve kişilerinin hal tercümeleriyle kendi biyografisini de verir. Bu tarihini yazarken çok sayıda İslâm coğrafya ve tarih eserleriyle Bizans ve Ermeni tarihlerinden de faydalanmıştır. Batı kültürü hakkında bilgi sahibi olması, eserini tam olmasa bile metot ve olayları anlatış tarzı